

YALÇIN KOÇ VE MATEMATİĞİN METAFİZİĞİ

Şahabettin YALÇIN*

ÖZET

Matematik ve matematiksel nesnelerin doğası, kadim zamanlardan beri insanların ilgisini çekmiş bir alandır. Ancak matematiğin hayatımızdaki önemi ortada olmasına karşın sayıların ve şekillerin gerçekten ne olduğunu ve nereden geldiğini tam olarak açıklayabilmemiş değiliz. Öte yandan, matematiğin doğayla ve dolayısıyla doğa bilimleri ile olan ilişkisi göz önüne alındığında matematik ile doğa bilgisi arasındaki gizem de henüz tam anlamıyla çözülmüş değildir. Pisagor'dan Öklid'e ve Eflatun'a kadar uzanan yelpazede birçok Antik Yunan filozofu, matematiksel nesnelerin doğası üzerine fikir beyan etmiştir. Benzer bir biçimde, matematiksel nesnelere, Orta Çağ'da hem Hıristiyan ve hem de Müslüman filozofların dikkatini çekmiştir. Ama Batı felsefe tarihinde matematiksel nesnelerin ontolojik statüsü konusunda en sistematik yaklaşımı ve çözüm denemesini, kanaatimizce, Kant ortaya koymuştur. Ne var ki, Kant da çok uğraşmasına ve aslında doğru kaynağı işaret etmesine karşın matematiksel nesnelere, ne yazık ki, tatmin edici bir biçimde tesis edememiştir. Öbür taraftan, son zamanlarda matematiksel nesnelerin kaynağına dair son derece ufuk açıcı yepyeni bir görüşün ortaya çıktığını görmekteyiz. Bahsettiğimiz bu görüş, Anadolu'nun son zamanlarda yetiştirdiği en büyük düşünürlerden biri olan Yalçın Koç'un görüşüdür. Koç, matematiksel nesnelerin kaynağını ve doğasını yepyeni bir perspektifle ele alarak onların ancak 'nazariyat' (theoria) adını verdiği aşkın dil/dünya temelinde açıklanabileceğini öne sürer. Biz de bu makalede, Koç'un matematiksel nesnelerin kaynağının ne olduğu, nasıl var oldukları ve doğayla nasıl bir ilişki içerisinde oldukları görüşünü, onun 'nazariyat' ve 'arkitektonik dil' anlayışı temelinde irdelemeye çalışacağız.

Anahtar Sözcükler: Matematik, metafizik, Kant, Yalçın Koç, nazariyat.

YALÇIN KOÇ AND THE METAPHYSICS OF MATHEMATICS

ABSTRACT

Although the importance of mathematics in our lives is obvious, we have not been able to fully explain what mathematical objects really are, and where they come from. On the other hand, considering the relationship of mathematics with nature and therefore with natural sciences, the mystery between mathematics and natural science has not been fully resolved yet. Many Ancient Greek philosophers, ranging from Pythagoras to Euclid and Plato, expressed their opinions on the nature of mathematical objects. Similarly, mathematical objects attracted the attention of both Christian and Muslim philosophers in the Middle Ages. But, it may be argued that in the history of Western philosophy Kant had put forward the most systematic approach to the ontological status of mathematical objects. However, though Kant moved in the right direction on this issue, and did a really good job to construct the mathematical objects, we cannot say that he was really successful here. Recently, the Turkish philosopher Yalçın Koç has put forward a totally new approach as to the source and nature of mathematical objects. According to Koç, mathematical objects could only be explained on the basis of a transcendent language/world which he calls 'theoria'. In this article, I try to examine Koç's view regarding the source and the nature of mathematical objects on the basis of his concept of 'theoria' and 'architectonic language'.

Keywords: Mathematics, metaphysics, Kant, Yalçın Koç, theoria.

* Prof.Dr., Aydın Adnan Menderes Üniversitesi Felsefe Bölümü, Aydın/Türkiye.
E-Posta: syalcin@adu.edu.tr, ORCID: 0000-0001-7872-7857
Makalenin geliş tarihi: 19.07.2023
Makalenin kabul tarihi: 25.10.2023

Submission Date: 19 July 2023
Approval Date: 25 October 2023

Giriş

Doğa ile matematiğin ilişkisi konusunda Galileo "...bu yüce kitap yani evren... matematik diliyle yazılmıştır; onun harfleri de üçgenler, daireler ve diğer geometrik şekillerdir. İnsanoğlu bunları kavramadan ondan bir sözcük bile anlayamaz ve karanlık labirentlerinde dolaşmaya mahkûm kalır"¹ demişti. Matematik ve matematiksel nesnelerin doğası, kadim zamanlardan beri insanların ilgisini çekmiş bir alandır. Sayıların ve şekillerin gizemli dünyası, sadece matematikçilerin değil, tüm insanların dikkatini celbetmiştir. Zira matematiği hayatımızdaki önemi ortada olmasına karşın sayıların ve şekillerin gerçekten ne olduğunu ve nereden geldiğini tam olarak açıklayabilmiş değiliz. Burada sözünü ettiğimiz şey, matematiksel nesnelerin yani sayılar ve şekillerin ses veya işaretle gösterilen temsilleri değil, bizatihi kendileridir. Lakin sayıların ve şekillerin gerçekten ne olduğunu ve nasıl meydana geldiklerini tam olarak bilemezsek bile onların temsillerini kullanmak suretiyle sayısız işlem yapabiliyoruz.

Öte yandan, matematiğin doğayla ve dolayısıyla doğa bilimleriyle olan ilişkisi göz önüne alındığında matematik ile doğa bilgisi arasındaki gizem de henüz tam anlamıyla çözülmüş değildir. Öyle ya, *a priori* yani evrensel ve zorunlu doğruları içeren matematik, nasıl oluyor da empirik bilgiye dayanan doğa bilimlerine uygulanabilmektedir? Üstelik bu ilişki, tam da birbirini tamamlayan iki cüz arasındaki bir ilişki gibi görünüyor, yani biri olmadan diğeri olamıyor. Matematiğin doğa ile ilişkisi, en az matematiksel nesnelerin mahiyeti kadar, düşünce tarihinde birçok düşünürün dikkatini çekmiş olmasına karşın bu konuda ne yazık ki tatmin edici bir açıklama, bugüne kadar yapılabilmemiş değildir. Öyle ki, Nobel ödüllü İngiliz fizikçi Wigner, matematiğin, doğaya uygulanması meselesini bir mucize olarak tanımlar.

Matematiksel nesnelerin mahiyetini izah edebilmek için öncelikle onların nasıl var olduklarını da açıklamayı gerektirir, zira hiçbir nesne, dayandığı zemin yani içinde var olduğu 'ontolojik mekân' bilinmeden anlaşılabilir. Başka bir deyişle, her nesne "...ait olduğu mekânın şartlarına ve imkanlarına tabi olarak 'meydana geldiği' için...bir nesnenin mahiyetinin ne olduğu sorusu, bu nesnenin mekânının mahiyetinin ne olduğu sorusu ile iç içedir"². Aynı şey, matematiksel nesnelere, yani sayılar ve şekiller için de geçerlidir, zira matematiksel işaretlerle işlem yapmak, formüller üretmek, onların ne olduğunu ve nasıl var olduklarını bilmek demek değildir. Batı felsefe tarihinde matematiksel nesnelerin ne oldukları ve nasıl var oldukları meselesi, felsefenin ilk çıkış noktası olan Antik Yunan'dan itibaren filozofların gündemine girmiştir. Pisagor'dan Öklid'e ve

¹ E. Jones, *Reading the Book of Nature* (Atina: Ohio Univ. Press), 22.

² Y. Koç, "Mekân ve Nesne", *Felsefe Arkivi*, 29, (1994), 13.

Eflatun'a kadar uzanan yelpazede birçok Antik Yunan filozofu, matematiksel nesnelerin doğası üzerine fikir beyan etmiştir. Benzer bir biçimde, matematiksel nesnelere, Orta Çağ'da hem Hıristiyan ve hem de Müslüman filozofların dikkatini çekmiştir. Ama Batı felsefe tarihinde matematiksel nesnelerin ontolojik statüsü konusunda en sistematik yaklaşımı ve çözüm denemesini, kanaatimizce, büyük Alman filozofu Immanuel Kant ortaya koymuştur.

Kant, transandantal felsefesinde matematiksel nesnelerin yani sayılar ve şekillerin varoluş zemininin, zaman ve uzam olduğunu söyleyerek bu konuda doğru istikamette fevkalade önemli bir adım atmıştır. Gerçi matematiksel nesnelerin zaman ve uzamla olan ilişkisi, Antik Yunan felsefesinden beri bilinen bir gerçektir, ancak bu ilişkiyi, ilk kez sistematik ve ayrıntılı bir biçimde izah eden Kant'tır. Ne var ki, Kant da çok uğraşmasına ve aslında doğru zemini işaret etmesine karşın matematiksel nesnelere, ne yazık ki, tatmin edici bir biçimde tesis edememiştir. Öte yandan, empirist filozofların, özellikle de İngiliz filozoflarının, matematiksel nesnelerin doğasına ilişkin görüşleri ise oldukça yüzeyseldir, zira onlar, matematiksel önermeleri, içi boş analitik önermeler olarak görürler³. Ancak matematiksel önermeleri, içi boş analitik önermeler olarak değerlendirmek, matematiğin özellikle bilimsel uygulamalardaki önemi göz önüne alındığında pek mümkün görünmemektedir.

Öbür taraftan, son zamanlarda matematiksel nesnelerin kaynağına dair son derece ufuk açıcı yepyeni bir görüşün ortaya çıktığını görmekteyiz. Bahsettiğimiz bu görüş, Anadolu'nun son zamanlarda yetiştirdiği en büyük düşünürlerden biri olan Yalçın Koç'un 'Anadolu Mayası'na⁴ dayanan görüşüdür. Koç, matematiksel nesnelerin kaynağını ve doğasını yepyeni bir perspektifle ele alarak onların ancak 'nazariyat' (*theoria*) adını verdiği aşkın dil/dünya temelinde açıklanabileceğini öne sürer. Koç'un 'nazariyat' kavramını ve ona dayanan 'arkitektonik dil' anlayışını, onun matematiksel nesnelerin kaynağı ve doğasına dair görüşünün temelini oluşturduğu için öncelikle onların açıklanması gerekir. Biz de bu makalede, Koç'un matematiksel nesnelerin kaynağının ne olduğu, nasıl var oldukları ve doğayla nasıl bir ilişki içerisinde oldukları görüşünü, onun 'nazariyat' ve 'arkitektonik dil' anlayışı temelinde irdelemeye çalışacağız. Ama ondan önce Kant'ın matematiksel nesnelerin mahiyetine dair görüşüne değinmek istiyoruz, zira yukarıda da belirtildiği üzere, Batı felsefe tarihinde bu konuda en sistematik yaklaşımı, Kant ortaya koymuştur; ayrıca

³ Örneğin Hume, matematiksel önermelerin analitik önermeler olduğunu ve dolayısıyla doğa hakkında herhangi bir bilgi veremeyeceğini iddia eder. Bunun için bkz. Hume, *A Treatise of Human Nature* (bibliyografik bilgi, Kaynakça'da verilmiştir).

⁴ 'Anadolu Mayası' kavramı için bkz. Yalçın Koç, *Anadolu Mayası*, 3. Baskı, Cedit Neşriyat, Ankara, 2011.

Kant'ın yaklaşımı ile Koç'un yaklaşımı arasında, farklılıkların yanında, önemli bazı benzerlikler de mevcuttur.

Transandantal Felsefede Matematiksel Nesnelerin Doğası

Kant'a göre matematiksel önermeler, hem evrensel ve zorunludur hem de bilgimizi genişletici özelliktedirler. Kant'ın terminolojisiyle söylersek matematiksel önermeler, 'sentetik *a priori*'dir. Kant, matematiksel önermelerin nasıl hem *a priori* ve hem de sentetik olabileceğini şu şekilde açıklamaya çalışır: "Felsefi bilgi, kavramlardan akılla elde edilen bilgi iken matematiksel bilgi, kavramların inşasından akılla elde edilen bilgidir. Bir kavramı inşa etmek demek ise kavrama karşılık gelen 'görü'nün (*Anschauung*) *a priori* olarak gösterilmesi demektir"⁵. Kant'a göre sentetik *a priori* önermelerin doğruluğu veya yanlışlığı, analizle yani çelişkiye yaslanarak tespit edilemediğinden bu iş için başka bir şeye ihtiyacımız bulunmaktadır. Bu ise 'hissetme' yetisinin saf formları olan zaman ve uzamdan elde ettiğimiz 'saf görü'dür⁶. Örneğin, 'iki nokta arasındaki düz çizgi, en kısa çizgidir' önermesinin doğruluğunu salt analizle belirleyemeyiz, çünkü 'düz çizgi' kavramından 'en kısa çizgi' kavramını mantıksal analizle çıkaramayız. Kant 'düz çizgi' ile 'en kısa çizginin' mahiyet itibariyle birbirinden farklı olduğunu belirtir: "İki nokta arasındaki düz çizginin, en kısa çizgi olduğu, sentetik *a priori* bir önermedir. Çünkü benim *düz* kavramım nitelik bildirmektedir, onda niceliğe ait bir şey bulunmamaktadır. 'En kısa' kavramı, tamamıyla bir ilave olduğundan 'düz çizgi' kavramından herhangi bir tahlille çıkarılamaz"⁷.

Transandantal felsefede matematiksel önermeler, ancak saf zaman ve uzama dayanan saf görü ile varlık kazanabilir; başka bir deyimle, matematiksel nesnelerin saf görüsü, ancak uzam ve zamanın transandantal belirleniminden elde edilebilir, daha doğrusu inşa edilebilir zihnimiz tarafından: "Geometri, uzamın saf 'görü'süne (*Anschauung*) dayanır. Aritmetik de sayı kavramını, zamandaki anların ardışık toplamından çıkarır..."⁸. Başka bir deyimle, geometrinin nesnelere, empirik nesnelere gibi dışarıdan verilmezler, onları saf uzamda 'şemalar' vasıtasıyla özgürce üreten transandantal muhayyiledir⁹. Ancak üretim, keyfi olmayıp aklın *a priori* ilkelerine uymak zorundadır. Örneğin üçgen kavramını inşa etmek için "...genel olarak bir üçgenin şemasına ve dolayısıyla onun kavramına ait olan içeriği saf bir görüde birleştirmem gerekir (tıpkı

⁵ I. Kant, *Critique of Pure Reason*, (New York: St. Martin's Press, 1965), A713/B741.

⁶ Ş. Yalçın, "Kant'ta Matematiğin Felsefi Temelleri", *Felsefe Dünyası*, 37 (2003), 135.

⁷ Kant, *CPR*, B16.

⁸ I. Kant, *Prolegomena*, (Chicago: Open Court, 1996), 36.

⁹ I. Kant, *Logic*, (New York: Dover Pub., 1988), 69.

empirik görüde yaptığım gibi)¹⁰. Sayıların oluşması için de zamandaki anlara zihnim tarafından birlik verilmesi gerekir yani anların sentezlenmesi gerekir. Anların transandantal belirlenimini “...muhayyilemde yeniden ürettiğimde ve buna bir birlik verdiğimde sayıyı elde etmiş olurum”¹¹.

Öte yandan, matematiksel bilginin doğa bilgisiyle ilişkisi hususunda ise Kant, matematiğin, doğayla, hissetmenin saf formları olan zaman ve uzam vasıtasıyla ilişki kurduğunu belirtir. Kant’a göre uzam, zaman ve dolayısıyla matematik, nesnel gerçekliğini, ancak doğayla yani duyu nesnelereyle kurduğu ilişki sayesinde kazanır. Eğer, böyle olmasaydı matematik, içi boş analitik önermelerden öteye gidemezdi. Bilindiği gibi Kant’a göre zaman ve uzam ‘kendinde şeylerin’ değil, hissetme kapasitemizin saf (*a priori*) formları olup tüm tecrübi bilginin ön şartıdır. Ama zaman ve uzam aynı zamanda geometri ve aritmetiğin nesnelere ‘görüşel’ hammaddesini de sağlarlar; yani bir anlamda matematiksel bilgimizin de ön şartıdır. Dolayısıyla, Kant’a göre zaman ve uzam, hem empirik bilgimizin ön şartı olduğundan ve hem de aritmetik ve geometrinin ‘görüşel’ dayanağını teşkil ettiğinden matematik ile doğanın ilişkisi böylece kurulmuş olmaktadır.

Kant’ın matematik felsefesi, kendisinden önceki filozoflarınkine nispetle birçok yenilik ve ilerleme sağlamasına karşın yine de bazı ciddi arızalarla maluldür. Öncelikle belirtelim ki, Kant’ın matematiksel nesnelere, saf zaman ve uzama dayandırarak açıklaması, elbette ki yerindedir, lakin Kant’ın zaman ve uzama dair görüşünde bazı sorunlar bulunmaktadır. Koç, bu sorunları çok açık bir biçimde gözler önüne serer. Koç’a göre örneğin Kant’ın, zamanı, içsel hissin formu olarak tanımlaması eksik ve yanıltıcıdır. Koç’un niye böyle düşündüğünü aşağıda onun zaman ve uzam kavramlarına dair görüşüne değinirken ayrıntılı olarak açacağız. Yine Koç’a göre Kant, matematiksel nesnelere inşası için zorunlu bir şart olan ‘birlik’ (*unity*) kavramını da temellendirememiştir. Bilindiği üzere, Kant’a göre ‘birlik’, nicelik grubu altında yer alan bir kategoridir. Ancak Koç’a göre Kant, diğer tüm kategoriler gibi birlik kategorisinin de kaynağını yani nereden geldiğini gösterememiştir. Birlik kategorisi temellendirilmeden de matematiksel nesnelere mahiyeti açıklanamaz, zira sayıların varoluşu, bir sayısına ve onun varlığı da birliğe bağlıdır. Koç ayrıca Kant’ın tüm kategorilerin birliğini de temellendiremediğini öne sürer. Koç’a göre tüm bu sorunların kaynağı, aslında Kant’ın transandantal felsefesinde nazariyat-fikriyat ayırımının yapılamaması ve sadece fikriyatın temel alınarak nazariyatın (*theoria*’nın)

¹⁰ Kant, *CPR*, A718/B746.

¹¹ Y. Koç, “Matematiğin Ontoloji Bakımından Kant ile Frege Karşılaştırması”, *Felsefe Arkivi*, 36, (1996), 51.

görmezden gelinmiş olmasıdır. Halbuki ona göre matematiksel nesnelerin varoluşsal kaynağı nazariyattır ve dolayısıyla eğer nazariyat gözardı edilirse o zaman matematiksel nesnelere, dayanaksız ve dolayısıyla muallakta kalacaktır.

Matematiksel Nesnelerin Varoluş Zemini: Nazariyat (*Theoria*)

Koç'a göre matematiksel nesnelerin varoluş zemini, esas itibarıyla, nazariyat (*theoria*) olduğundan öncelikle nazariyat kavramının Koç için ne anlam ifade ettiğini açmaya çalışalım. Koç'un nazariyat anlayışı, onun arketektonik dil anlayışı çerçevesinde ortaya çıktığı için de öncelikle Koç'un arketektonik dil anlayışına kısaca bakmakta yarar bulunmaktadır. Koç'a göre "dil arketektoniki tasavvurunun esasını, *psukhe*'nin¹² (doğduğu) dünyada geçtiği kademeler oluşturur"¹³. Başka bir deyimle, Koç, 'dil arketektoniği' ifadesiyle, dilin, insanda, 'doğuş' (*genesis*) ve 'düşüş' esasında tabakalar halinde teşekkül etmesi fikrini kasteder. Koç, dilin¹⁴ sonradan öğrenilen bir şey olmadığını, bilakis *genesis* yoluyla insanda kendiliğinden (yani *psuke*'nin kuvvetlerinin kendiliğinden icraatı yoluyla) ortaya çıktığını, ancak insan yaşamının sonraki safhalarında iki kez suretten düşmesi yoluyla diğer dil katmanlarının meydana geldiğini düşünür. Koç, *genesis* yoluyla *psukhe*'de ortaya çıkan dile 'aşkın dil' adını verir. Diğer iki dil katmanı ise aşkından düşüş yoluyla ortaya çıkar. Biyolojik doğumla beraber aşkın tek dünyası/sahnesi, iç ve dış sahne olarak ikiye ayrılır ve dili de suretten düşerek başka bir hale bürünür. Koç, dilin aldığı bu yeni hale (bu yeni dil katmanına) 'ara safhadaki'nin dili' adını verir. Ara safhadaki'nin dili de daha sonra tekrar suretten düşerek nihai halini alır ki, Koç, dilin bu nihai katmanına 'düşkün'ün dili' adını verir.

Koç, 'aşkın' ile dünyaya henüz gelmiş olan bebeği kasteder ve onun dilini tiyatro sahnesine benzetir. Bu itibarla, aşkın dil, ayrılmamış bir dünyayı temsil eder; yani aşkın dilinde kendisi ile dış dünya arasında bir ayrışma bulunmamaktadır. Aşkın dilinin suretten düşmesi ve dünyasının iç ve dış olarak ikiye ayrılması neticesinde ara safhadakinin dili ortaya çıkar. Koç, ara safhadakinin dilini ise resimlerden oluşan sergiye benzetir; yani ara safhadaki, hem iç sahnesini ve hem de dış sahnesini resim esasında seyrederek/idrak eder. Düşkünün dili ise önermelerden oluşur. Düşkünün dünyası da iç ve dış sahne esasında müteşekkildir. Dolayısıyla, düşkün, hem iç sahnesini ve hem de dış dünyayı önerme esasında seyrederek. Bu her üç dil katmanı birbirinden esas

¹² Koç, *psukhe* terimini, Türkçe'deki 'nefs' kavramı karşılığında kullanır.

¹³ Y. Koç, *Theographia'nın Esasları*, (Ankara: Cedit Neşriyat, 2009), 18.

¹⁴ Burada dil ile bir dil, mesela Türkçe, mesela Arapça, kastedilmemektedir. Bir dil, mesela Türkçe, önermesel dilin temsilidir ve elbette ki sonradan öğrenilir, ama dil katmanları, 'doğuş' ya da 'düşüş' itibarıyla kendiliğinden ortaya çıkar.

itibariyle farklıdır, zira her bir dilin teşkil edip naklettiği nesnelere, farklıdır. Başka bir ifadeyle, her bir dil, ayrı bir anlam dünyası oluşturur. Koç'a göre bu her üç dil katmanı, *psukhe*'ye mahsus birliğin kaydı altındadır. Dolayısıyla, "dil arkitektoniği, doğuş ve düşüş esasında düşünülen dil olarak *theatronun*, dil olarak serginin ve dilin birliğidir"¹⁵. Bu birliği sağlayan da *psukhe*'nin hafıza kuvvetidir: "...dil arkitektoniği tasavvurunun dayanağı, bahis konusu dillerin, basit kuvvet olarak hafıza esastaki birlik'idir"¹⁶. Hafıza, bu her üç dili de muhafaza altında tutmak suretiyle insanın birliğini teminat altına alır; aksi halde insanın birliğinden bahsedilemez.

Yukarıda da görüleceği üzere, Koç'un dil arkitektoniği fikri, esas itibariyle nazariyat (*theoria*) esastında bir dünya tasavvuru olup aşkın/düşkün kavram ikiliği/zıtlığına dayanmaktadır. Aşkınin dili, tamamen nazariyattan (*theoria*) meydana gelirken ara safhadakinin dili, kısmen nazariyat ve kısmen de 'takliden teşkil'den (*mimetike poiesis*) oluşur. Başka bir ifadeyle, aşkınin dili sadece kendi dünyasını yani kendisini seyretmekten (nazariyat) ibaret iken ara safhadaki kendisini resim esastında seyrederken (nazariyat), itibari dış dünyasını ise resim esastında takliden teşkil eder. Öte yandan, yetişkin olan düşkün ise hem kendini ve hem de itibari dış dünyasını önerme esastında seyreder. Ancak önerme, içi itibariyle suretsiz isim ve suretsiz kavramdan müteşekkil olduğundan aşkınin seyrettiği bir şey yoktur, zira suretsiz seyredilemez. Düşkün, hem kendisini ve hem de itibari dış dünyasını önerme esastında takliden teşkil ettiğinden dolayı düşkünün dili, nazariyatsız olup fikriyattan ibarettir. Her dil katmanı, farklı dilsel nesnelere oluşun dünyalar inşa ettiğinden bir dil katmanından diğere aşmak mümkün değildir. Düşkün, diğere dil katmanlarını ancak mecazen tasavvur edebilir; yani düşkün, nazariyata (*theoria*) aşmadan ona dair fikriyatı, ancak mecazen yani takliden teşkil yoluyla oluşturabilir ki, Koç, buna *theologia* (nazariyata dair fikriyat) adını verir. Koç'un *theologia* adını verdiği fikri faaliyet esas itibariyle kaynak/köken/zemin araştırması anlamında felsefeye daha doğrusu felsefenin özünü oluşturun metafiziğe karşılık gelir. Zaten Aristoteles de *Metafizik* adıyla bilinen kitabına kendisi *Theologia* ismini vermiştir; *Metafizik* ismini Aristoteles'ten sonraki dönemde başka filozoflar (Rodoslu Andronikos) vermiştir.

Nazariyat ve Zaman-Uzam

¹⁵ Y. Koç, *Theologia'nın Esasları*, (Ankara: Cedit Neşriyat, 2008), 18.

¹⁶ Koç, *Theographia'nın Esasları*, 23.

Koç'a göre zaman, uzam ve dolayısıyla matematiksel nesnelere, esas itibariyle nazariyata dayanan aşkın dil vasatında teşekkül eder. Zaman ve uzam, *psukhe*'nin basit kuvvetlerinin icraatı yoluyla 'basit manzara' doğuşu esnasında meydana gelir: "Dünyaya henüz gelene mahsus zaman, bir sahne itibariyle, manzara *genesisi* esasında ortaya çıkar"¹⁷. Koç'a göre *psukhe*'den gelen suretli sestem ibaret olan 'basit manzara', doğuş yoluyla *psukhe*'den gelir. *Psukhe*'nin basit kuvvetleri sonucunda ortaya çıkan 'basit manzara', iç itibariyle 'suretli isim', 'suretli vasıf' ve 'suretsiz fiil'den meydana gelir. Basit manzara da bir an'da ortaya çıkar; dolayısıyla, an, basit manzaranın açık oluş keyfiyetinden ibarettir. Öte yandan, basit manzara akışının formu olarak zaman ise anların birliğine tabidir. Başka bir deyimle, an ve dolayısıyla zaman, basit manzara açılışı ve kapanışı esasında *psukhe*'nin kuvvetlerinin icraatına dayanır. Bu da demektir ki, zaman, *psukhe*'nin kuvvetlerinden biri olmadığı gibi kuvvet sarfeden bir cevher de değildir. Ayrıca, zaman, kendi başına varolan bir şey olarak da düşünülemez, zira zaman müteşekkil (suretli) bir şey değildir; öyle olsaydı, suretli olması hasebiyle içli olurdu, ama zaman içsizdir. Koç'a göre nazariyat itibariyle zaman, bir suret değildir, ama form olarak nitelendirilebilir: "Zaman, yeni doğana mahsus form olarak düşünülebilir; ancak suret ve form ayırımı esasında...Bir şeyin formu ifadesi ile, bu şeyin tezahür ediş şeklini kastediyoruz. Bu itibarla, form olarak zaman ifadesiyle kastedtiğimiz şekil, birarada bulunamayanların ardardalığıdır"¹⁸.

Öte yandan, Koç, zamanın, Kant'ın iddia ettiği gibi, salt içsel hissin formu olarak düşünülemeyeceğini iddia eder: "...dil olarak *theatrona* mahsus zaman, yeni doğana mahsus kuvvetlerin, manzara açmak ve manzara kapamak, yani sahne açmak ve sahne kapamak şeklindeki icraatı yoluyla tesis olur. Bu itibarla, zaman, sadece bahis konusu kuvvetlerin icraatına mahsus formdur. Bahis konusu kuvvetlerin icraatını, sıralamak esasında idrak etmemizi temin eden forma, zaman deriz; bu manada. Bu nedenle, zaman, içsel hissin formudur ifadesi eksiktir ve bu itibarla da yanıltıcıdır. Kuvvet olarak içsel hissin icraatından bahsetmeden, içsel hissin formu olarak zamanı düşünemeyiz"¹⁹. Bu itibarla, Koç'a göre *psukhe*'nin kuvvetlerinden bahsetmeden zamandan salt içsel hissin formu olarak bahsetmek mümkün değildir, zira zaman, basit manzara akışının formudur; basit manzara da *psukhe*'nin kuvvetlerinin icraatı neticesinde ortaya çıkar; dolayısıyla kuvvetten bahsetmeden ne manzaradan ve ne de basit manzaranın akışından yani zamandan bahsedilebilir. Koç, Kant'ın basit

¹⁷ Koç, *Theologia'nın Esasları*, 71.

¹⁸ Koç, *Theologia'nın Esasları*, 72.

¹⁹ Koç, *Theologia'nın Esasları*, 73.

manzaranın akışı olarak zamanı, *psukhe*'nin kuvvetleriyle olan bağıni koparmak suretiyle muallakta bıraktığını belirtir.

Benzer bir biçimde, Koç'a göre tıpkı zaman gibi uzam da basit manzara *genesisine* dayanır. Yanyanalık ilişkisi şeklinde tanımlanan uzam, manzara *genesisi* ve dolayısıyla *psukhe*'nin kuvvetlerinden bağımsız bir şekilde düşünülemez, zira uzam, aşkının dili vasatında *psukhe*'yi suretli isim olarak teşkil eden basit manzaranın idraki itibariyle ve tab yoluyla ortaya çıkan tasvirin birliğine dayanır: "...uzam (*extensio*) fikrinin esası...cevher olarak *psukhe*'yi, suretli isim olarak teşkil eden basit manzaranın seyri itibariyle düşünülen o (hüve) tasvirinin birlik'idir"²⁰. Dolayısıyla, basit manzara ortaya çıkmadan önce uzamdan bahsetmek mümkün değildir. Basit manzaranın seyri (idraki) yoluyla basit manzaranın tasviri ortaya çıkar ki, Koç, buna o (hüve) tasviri adını verir. Bu itibarla, o (hüve) tasvirine mahsus uzam (*extensio*), o (hüve) tasvirine mahsus 'birlik'i ikame eden zamirdir. Başka bir ifadeyle, tasvire mahsus uzam, mecazen, içten dışa uzanma (*extensio*) yani basit manzaradan tasvire uzanış şeklinde de tarif edilebilir: "Theographia itibariyle ifade edersek, (içten) dışa uzatmak, seyir esasında tasvir teşkil etmektir"²¹. Tabii burada kastedilen suretin içinden dışına uzanış değildir, zira nazariyat itibariyle böyle bir uzanış mümkün değildir.

Geometrinin nesnelere yani şekillerin varoluş dayanağını oluşturan uzam (*extensio*) ve uzamlı (*res extensa*) kavramları aynı zamanda düşkünün uzay fikrinin kaynağını da oluşturur. Koç'a göre uzam, esas itibariyle bir topografyaya yani yerlerin bağlanışına dayanır. Aşkının dili vasatında ortaya çıkan yerlerin bağlanışı, düşkünün dili vasatında ortaya çıkan yerlerin bağlanışından farklı olduğu için aşkının dil topografyası ile düşkünün dil topografyası birbirinden farklıdır. Koç, aşkının dili vasatında ortaya çıkan topografyaya 'iç topografyası' ve düşkünün dil vasatında ortaya çıkan topografyaya ise 'düz topografya' adını verir. Nazariyatın iç topografyası, gayri-nisbetli (*ir-ratio*) iken fikriyatın düz topografyası, nisbete (*ratio*) dayanır. Başka bir deyimle, aşkının dilinde yani nazariyatta basit manzara itibariyle iç ve dış ayrımı yapılabilirken düşkünün dilinde yani fikriyatta böyle bir ayırım yapılamaz. Bu nedenle, düşkünün dili itibariyle yani fikriyatta yapılan iç-dış ayrımları, asli değil, itibaridir. Mesela, bir evin içi ile dışı arasındaki ayırım, evin duvarlarına izafidir, zira içten dışa ve dıştan içe geçişlilik mümkündür. Halbuki, aşkının dilinde (nazariyatta) içten dışa yahut dıştan içe geçişlilik mümkün değildir.

²⁰ Koç, *Theographia'nın Esasları*, 208.

²¹ Koç, *Theographia'nın Esasları*, 229.

Matematiksel Nesnelerin Teşekkülü

Yukarıda da belirtildiği üzere, Koç'a göre matematiksel nesnelere yani sayılar ve şekiller, nazariyata dayanan aşkın dil vasatında *psukhe*'yi suretli isim olarak teşkil eden basit manzaranın tasviri esasında ortaya çıkar. Başka bir ifadeyle nazariyatta matematiksel nesnelere, basit manzara tasvirinin tabı ve darbı neticesinde ortaya çıkar. Koç, aşkın dil vasatından ortaya çıkan sayılara, tab'edilmek suretiyle meydana geldikleri için, tab'i sayılar adını verir. Ona göre tab'i sayıların mahiyeti, iştirak esasındaki sıra fikridir; sıra da ancak anların akışı yani zaman ile meydana geldiğinden tab'i sayılar, zamandan bağımsız düşünülemez: "Tab'i sayıların yani tab'etmek suretiyle *'theographia* makinesi"²² vasıtasıyla inşa edilen sayıların esası, sıra fikridir. Sıra, basit manzara doğuşu (*genesisi*) esasında teşkil olur; basit manzaranın kapanması ve basit manzaranın açılması yoluyla. Bu bakımdan sıra teşkilinin esası, kuvvet sarfıdır...Bu manadaki sıra fikrinin esası ise iştirak kavramıdır; dizilenleri, (birbirine) iştirak fikri esasa alınmadan, sıra olarak düşünemeyiz"²³. Koç, ilk tab'i sayının ortaya çıkışını da 'basit manzara'dan hareketle ve isim-zamir ilişkisi çerçevesinde şu şekilde izah eder: "*Theographia* makinesinin icraatı itibarıyla ifade edersek, ilk tab'i sayı, tasvire mahsus o'nun (*hüve*'nin) birlik'ine nisbetle müteşekkildir. Bu bakımdan ilk tab'i sayı, o'nun (*hüve*'nin) birlik'ini ikame eden zamirdir. *Theographia* makinesi, ilk tab'i sayıyı, sıra esasında tab'ederek çoğaltır. Bu manadaki sayılara, aşkına mahsus nazariyat bakımından tab'i çokluk deriz"²⁴.

Koç, benzer bir biçimde, uzamlı nesnelere de isim-zamir ilişkisine dayanarak açıklar: "Suretli isim olarak (müteşekkil) uzam'lı (*res extensa*)...o (*hüve*) tasvirine mahsus birlik'ini ikame eden zamirdir. Tasvire mahsus düşünülen (müteşekkil) uzam'lı (*res extensa*) ise suretli isim olarak (müteşekkil) uzam'lıyı (*res extensa*) ikame eden zamirdir"²⁵. Başka bir deyimle, müteşekkil uzamlılar yani geometrik şekiller, bu birliğin muhayyileye suretli isim olarak darbı neticesinde ortaya çıkarlar. Koç'a göre darbın esası, çokluğa birlik vermektir. Tabın esası ise birliği çokluğa çevirmektir. Darb ile şekiller meydana gelirken tab ile sayılar ortaya çıkar. Tab ve darb ilişkisi, daha doğrusu, tab'i sayılar ile şekillerin ilişkisi, matematik felsefesi tarihinde öteden beri tartışılmalı bir konu olmuştur. Koç, bu meseleye dair yaklaşımını şöyle ifade eder: "Tab'i sayının inşa esası, tab'dır; (müteşekkil) uzam'lının (*res extensa*) inşa esası ise darb. Suretli isim olarak (müteşekkil) uzam'lının (*res extensa*) birlik'i, tab'i sayının kaydı altındadır. Ancak suretli isim olarak (müteşekkil) uzam'lıya

²² '*Theographia* makinesi', Koç'un *psukhe*'nin darb ve tab icraatına verdiği isimdir.

²³ Koç, *Theographia'nın Esasları*, 28.

²⁴ Koç, *Theographia'nın Esasları*, 28.

²⁵ Koç, *Theographia'nın Esasları*, 29.

mahsus büyüklük, tab'i sayının kaydına ve bu itibarla da ölçüsüne bağlanamaz. Bu hususu, tasvire mahsus (müteşekkil) uzam'lı (*res extensa*) cihetinden de ifade ederiz. Tasvire mahsus o'nun (hüve) birlik'i, o (hüve) tasvirinin birlik'ine tahvil edilemez. Daha farklı olarak söylersek, basit manzara seyrine mahsus suretli ismi, bizatihi seyredilen basit manzaraya yani tasvire tahvil edemeyiz. Bu bakımdan, tab'i sayıları, nisbet (*ratio*) esasında olmak üzere, bizatihi suretli isim olarak (müteşekkil) uzam'lıya (*res extensa*) tahvil etmek imkânı mevcut değildir²⁶. Uzamın büyüklük itibariyle nicelikselleştirelemeyeceğine dair bu ifadeler, aynı zamanda bazı antik Yunan filozoflarının sözde paradokslarına da bir cevap mahiyetindedir. Ayrıca Pisagor'un irrasyonel sayılar karşısındaki gösterdiği şaşkınlığın da fikriyat itibariyle bir çözümünün olmadığı ortaya çıkmaktadır.

Koç, 'irrasyonel sayılar' meselesinin çözüm zemininin de nazariyat olduğunu ifade eder: "Tab'i sayı, tasvire mahsus o'nun (hüve'nin) birlik'i esasında olmak üzere...nisbetlidir (*ratio*'ludur). Suretli isim olarak (müteşekkil) uzam'lı (*res extensa*) da o (hüve) tasvirinin birlik'i esasında nisbetlidir (*ratio*'ludur). Nazariyat itibariyle hem tab'i sayı hem de suretli isim olarak (müteşekkil) uzam'lı (*res extensa*), ben'e (*ene*'ye) nisbetle müteşekkilidir. Bu bakımdan hem tab'i sayı hem de suretli isim olarak (müteşekkil) uzam'lı (*res extensa*), suretlidir. Ancak gayri-nisbetli sayıya (*numerus ir-ratio'nalis*), bu manada suret tayini düşünülemez. Gayri-nisbetli sayı (*numerus ir-ratio'nalis*), bu itibarla bizatihi müteşekkil değildir. Suretli isim olarak (müteşekkil) uzam'lıyı (*res extensa*), tab'i sayı ile kıyas cihetinden, gayri nisbetli sayının zemini olarak ele alırız; gayri nisbetli alaka (*relatio ir-ratio'nalis*) esasında. Bu manadaki kıyası, aşkına mahsus nazariyat esasında, *theographia* makinesi icra eder. Ancak nazariyat bakımından ifade edersek, basit manzara esasında suretli isim teşkili yoluyla, tab'i sayılara ve gayri-nisbetli sayılara cümle (küme) esasında birlik tayini düşünülemez...*Theographia* yoluyla düşünülen çokluk, *theographia* makinesi cihetinden ifade edersek, tab'i veya darbi esaslıdır. Bu manadaki tab'i çokluk, tab'i sayı bakımından, iştiraki esastaki sıra (*ordo*) fikrine dayanır. Ancak sıra (*ordo*), iştirak itibariyle, birlik (*unitas*) olarak düşünülemez. Bu bakımdan, matematik inşa'sının asli meselesi, çokluk'a ne surette birlik verileceğidir. Çokluk'a birlik veren suret esasa alınmadan oluşturulan matematik, zanna ve v'aza dayanır...Çokluk'a ne surette birlik verileceği, *topo-graphia* tasavvurunun esasını belirler"²⁷.

²⁶ Koç, *Theographia'nın Esasları*, 29.

²⁷ Koç, *Theographia'nın Esasları*, 29-31.

Matematikte çokluğa birlik verme yani küme teşkil etme meselesi, yirminci yüzyılda matematikçiler arasında çokça tartışılmış bir mesele olmasına karşın hala tatminkâr bir çözüm bulunabilmiş değildir. Bu konuda yirminci yüzyılın ilk yarısında Frege ve Rusell arasındaki vuku bulan tartışmaları örnek verebiliriz. Koç, bu meselenin yani matematikte çokluğa birlik verme (küme) meselesinin fikriyat itibariyle çözülemeyeceğini, çünkü meselenin kaynağının ve dolayısıyla çözümünün aşkının dilinin/dünyasının gayri-nisbetli yanını teşkil eden 'suret nazariyatı' (gayri-nisbetli zamana dayanan nazari musiki) olduğunu belirtir. Koç, tab'i sayıların esasının musiki olduğunu öne sürer²⁸: "Tab'i sayılar, nazariyat itibariyle, bizatihi *mousike*'dir (musiki'dir); (zamanda) akmakta olan iştiraki ve ölçülü sesler esasında...Sıranın (*ordo*) esası, bu bakımdan akıştır. Tab'i sayı yoluyla dizinin sıraya tahvil edildiğini düşünmek, esasen, diziyi akışta düşünmektir. İştiraki esastaki sıraya ve bu itibarla düşünülen çokluk'a bizatihi birlik verilmesi, *mousike* (musiki) esastaki akışın, basit manzara esasında, suretli isim olarak teşkiline bağlıdır. Aşkın, bu manadaki birlik'i, nazariyatın hududu itibariyle, yani suretsiz fiil yoluyla teşkil eder. Ancak, bu manadaki birlik, düşküne mahsus fikriyat esasında teşkil edilemez"²⁹.

Bu nedenle, Koç'a göre düşkünün, fikriyat itibariyle matematikte doğal sayılar kümesini temellendirmesi mümkün değildir: "...tab'i sayıları, fikriyat esasında bizatihi cümle (küme) olarak kabul eden mevcut matematikten, sadece tanıma dayalı zann ve v'az esasında bahsedebiliriz. Fikriyata mahsus tanımın esası, en basitler itibariyle, v'azdır; bu sebeple. Bu manadaki matematik'in, nazariyatın hududu ve *theographia*'nın imkanları cihetinden, bizatihi inşa edili olduğu söylenemez"³⁰. Ona göre doğal sayılar kümesinin tesis edilememiş olmasının bir nedeni de doğal sayıların sonsuz olmasıdır ki, sonsuzluk, düşkün tarafından idrak ve tesis edilemeden sonsuzluğu içeren bir küme de mantıksal olarak tesis edilemez. Bu arada şunu da belirtelim ki, Koç'a göre Russell'ın Frege'nin aritmetik felsefesinde bulunduğu iddia ettiği paradoks, nazariyat cihetinden bir paradoks değildir, zira nazariyatta hem küme ve hem de elemanın esası, 'isim'dir ve isimler de nazariyatta birbirine iç olamaz. Nazariyatta suretli isme iç olarak ancak suretli vasıf düşünülebilir, suretli isim yahut suretsiz fiil, suretli isme iç olamaz. Dolayısıyla, küme, suretli isim olduğundan ona iç olarak ancak suretli vasıf düşünülebilir ki, bu da suretli isim olarak kümenin kendi kendisinin elemanı (ki eleman da suretli isimdir) olamayacağı anlamına gelir.

²⁸ Bu fikir, insanın aklına hemen Pisagorcuları getirmekle beraber Pisagorcuların bu konudaki anlayışı ile Koç'un anlayışı oldukça farklıdır. Bu iki anlayışı burada karşılaştırmak, bu makalenin sınırını aştığından, mümkün görünmemektedir.

²⁹ Koç, *Theographia'nın Esasları*, 31-32.

³⁰ Koç, *Theographia'nın Esasları*, 32.

Sonuç

Yukarıda da belirtildiği üzere, Koç'un matematiksel nesnelere teşekkül esaslarına dair ortaya koyduğu görüş, nazariyat (*theoria*) kavramını merkeze alan bir görüştür. Batı felsefe tarihine baktığımızda nazariyat (*theoria*) kavramını felsefesinin temelini koyan ilk ve tek filozof, Antik Yunan filozofu Eflatun'dur. Koç'a göre Eflatun'dan sonra, Aristoteles'in etkisiyle, nazariyat kavramının anlamı değişikliğe uğramış ve böylece Eflatun'un kullandığı anlamda bu kavramın üzeri yavaş yavaş örtülmüş ve nihayet modern dönemde bu kavram, Batı felsefesinin lügatinden tamamen düşmüştür. Bu itibarla, modern dönem ve sonrasında Batı felsefesi, nazariyatsızdır denilebilir. Koç, Batı felsefe tarihinde nazariyat kavramı cihetinden meydana gelen birinci gelişmeye-Aristoteles ile anlam değişikliğine uğraması- kırılış, ikincisine yani modern dönemde aldığı hale ise nazariyat açısından yıkım olarak görür. Koç, bunun neticesinde yani nazariyatın Batı felsefesinde tamamen unutulmasından dolayı, birçok felsefi sorunun çözülemediğini özellikle belirtir, zira ona göre sadece matematiğin değil, ilahiyat, mimari, ahlak, felsefe, müzik gibi birçok insani bilginin kaynağı esasen nazariyattır. Koç'la beraber nazariyat, tekrar felsefenin gündemine, olması gereken yere, geri dönmüş oldu diyebiliriz.

Koç'tan önce de matematiksel nesnelere ile zaman ve uzamın ilişkisini kuran filozoflar olsa da – mesela Kant gibi – matematiksel nesnelere nazariyatın vasatı içinde teşekkül ettiğini ilk defa bu açıklıkla gösteren Koç'tur. Bu açıdan Koç'un matematiksel nesnelere dair görüşü, tıpkı arkitonik dil anlayışı gibi, felsefe tarihinde yepyeni bir ufuk açmıştır. Yukarıda da ifade edildiği üzere, Koç'a göre düşününün temsili olarak sahip olduğu matematiksel nesnelere, kaynağı ve zemini itibarıyla aşkın dil yani nazariyattır. Eğer Koç'un iddia ettiği gibi, insanın dili gerçekten katmanlı bir yapıya sahip ise o zaman bu, genel olarak insana ve özel olarak da onun diline olan yaklaşımımızı kökten değiştirmemiz gerektiğini gösterir.

KAYNAKÇA

- HUME, David. *A Treatise of Human Nature*, ed. L. A. Selby-Bigge ve P. H. Nidditch, 2. baskı, Oxford: Oxford Univ. Press, 1978.
- JONES, Edwin. *Reading the Book of Nature*, Atina: Ohio Univ. Press, 1989.
- KANT, Immanuel. *Critique of Pure Reason*, İng. çev. N. K. Smith, New York: St. Martin's Press, 1965.
- KANT, Immanuel. *Logic*, İng. çev. R. S. Hartman ve W. Schwarz, New York: Dover Pub., 1988.
- KANT, Immanuel. *Prolegomena*, İng. çev. P. Carus, 13. Baskı, Chicago: Open Court, 1996.
- KOÇ, Yalçın. *Anadolu Mayası*, 3. Baskı, Ankara: Cedit Neşriyat, 2011.
- KOÇ, Yalçın. "Mekân ve Nesne", *Felsefe Arkivi*, 29, 1994.
- KOÇ, Yalçın. "Matematiğin Ontoloji Bakımından Kant ile Frege Karşılaştırması", *Felsefe Arkivi*, 36, 1996.
- KOÇ, Yalçın. *Teographia'nın Esasları*, Ankara: Cedit Neşriyat, 2009
- KOÇ, Yalçın. *Teologia'nın Esasları*, Ankara: Cedit Neşriyat, 2008.
- YALÇIN, Şahabettin. "Kant'ta Matematiğin Felsefi Temelleri", *Felsefe Dünyası*, 37, 2003.